

**RUSYCYSTYCZNE
STUDIA
LITERATUROZNAWCZE
28**

WYDAWNICTWO
UNIwersytetu śląskiego

Katowice 2018

RADA NAUKOWA

Piotr Fast (Uniwersytet Śląski) — przewodniczący
Joanna Madloch (Montclair State University, USA)
Георгий Векшин (Московский политехнический университет, Rosja)
Мария Равильевна Ненарокова (Институт мировой литературы
им. А.М. Горького РАН, Rosja)
Beata Waligórska-Olejniczak (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza)

ZESPÓŁ REDAKCYJNY

Beata Pawletko (redaktor naczelna)
Anna Tyka (sekretarz redakcji)

ADRES REDAKCJI

ul. Stefana Grota-Roweckiego 5/3.18
41-200 Sosnowiec
e-mail: rsl.ruslit@gmail.com
tel. +48 608 397 132

Redakcja nie zwraca materiałów niezamówionych i zastrzega sobie prawo redagowania nadesłanych tekstów. Przesyłając prace do druku w naszym czasopiśmie, autorzy wyrażają zgodę na ujawnienie adresów ich poczty elektronicznej oraz na publikację tekstów w formie tradycyjnej i elektronicznej.

ISSN 0208-5038 (wersja drukowana)

ISSN 2353-9674 (wersja ebook)

SPIS TREŚCI

PRAKTYKI POSTKOLONIALNE W LITERATURZE ROSYJSKIEJ

gościnnie pod redakcją

ANDRZEJA POLAKA

7	Andrzej Polak Słowo wstępne
11	Bartosz Gołąbek Sowiecka Armenia Wasilija Grossmana — wokół geopoetyki socrealizmu
35	Izabela Kowalska-Paszt Postkolonialne zapiski z podróży do „kolonii”. Osip Mandelsztam <i>Podróż do Armenii</i> , Jurij Karabczijewskij <i>Żęsknota za Armenią</i>
61	Agnieszka Matusiak Refleksje o narracji donbaskiej w kulturze i literaturze ukraińskiej z perspektywy XXI wieku
97	Andrzej Polak Dekonstrukcja Imperium (<i>Asan</i> Władimira Makanina)
122	Bartłomiej Kopczacki Zachara Prilepina zmagania z „towarzystwem”
138	Paweł Łaniewski Dekonstrukcja myśli neoimperialnej w <i>Ananasowym napoju dla pięknej damy</i> Wiktora Pielewina
157	Joanna Jastrzębska Czy interpretacyjna „zemsta” trwa? Rosja w polskiej prozie podróżniczo-reportażowej ostatnich lat
179	Justyna Pisarska Viatcheslav Morozov, <i>Russia's Postcolonial Identity. A subaltern Empire in a Eurocentric World</i> , Palgrave Macmillan, London 2015 (recenzja)
189	Noty o autorach

СОДЕРЖАНИЕ

ПОСТКОЛОНИАЛЬНЫЕ ПРАКТИКИ В РУССКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

под редакцией

АНДЖЕЯ ПОЛЯКА

7	Анджей Поляк Вступительное слово
11	Бартош Голомбек Советская Армения Василия Гроссмана
— вокруг геопоэтики соцреализма
35	Изабела Ковальска-Пашт Постколониальные записки о путешествии
в «колонию». Осип Мандельштам <i>Путешествие в Армению</i> ,
Юрий Карабчиевский <i>Тоска по Армении</i>
61	Агнешка Матусяк Размышления по поводу донбасского повествования
в украинской культуре и литературе с точки зрения XXI века
97	Анджей Поляк Деконструкция Империи (<i>Асан</i> Владимира Маканина)
122	Бартломей Копчацки Прилепинская стычка с «обществом»
138	Павел Ланевски Деконструкция неоимпериальной мысли в сборнике
<i>Ананасная вода для прекрасной дамы</i> Виктора Пелевина
157	Иоанна Ястжембска Существует ли все еще интерпретационная «месть»?
Россия в польской очерково-репортажной прозе последних лет
179	Юстына Писарска Viatcheslav Morozov, <i>Russia`s Postcolonial Identity.</i>
<i>A subaltern Empire in a Eurocentric World</i> , Palgrave Macmillan, London 2015
(рецензия)
189	Сведения об авторах

TABLE OF CONTENTS

POSTCOLONIAL PRACTICES IN RUSSIAN LITERATURE

guest editor

ANDRZEJ POLAK

7	Andrzej Polak Preface
11	Bartosz Gołębek Soviet Armenia of Vasily Grossman — geopoetics of socrealism
35	Izabela Kowalska-Paszt Postcolonial notes from the trip to the “colony”. Osip Mandelstam <i>Puteshestviye v Armeniyu (Journey to Armenia)</i> , Jurii Karabtchivyevsky <i>Toska po Armenii (Longing for Armenia)</i>
61	Agnieszka Matusiak Reflections on the Donbass narrative in Ukrainian and Russian culture and literature from the 21 st Century’s point of view
97	Andrzej Polak Deconstruction of the empire (<i>Asan</i> Vladimir Makanin’s)
122	Bartłomiej Kopczacki Prilepin’s duels with “westernizers”
138	Paweł Łaniewski Deconstruction of neoimperial thought in Victor Pelevin’s <i>Pineapple Water for the Fair Lady</i>
157	Joanna Jastrzębska Has an interpretation “revenge” ended? Russia in Polish travel literature since 1989
179	Justyna Pisarska Viatcheslav Morozov, <i>Russia`s Postcolonial Identity. A subaltern Empire in a Eurocentric World</i> , Palgrave Macmillan, London 2015 (Review)
189	About the authors

SŁOWO WSTĘPNE

Jednym z ważniejszych wyzwań, przed jakimi stają współcześni badacze literatury rosyjskiej — zarówno tej dawniejszej, jak i współczesnej — jest umieszczenie Rosji w perspektywie postkolonialnej. Ze względu na wiele czynników kraj ten nad wyraz skutecznie opiera się klasycywnemu rozumianemu stosunkowi pomiędzy kolonizatorem i kolonizowanym. Przeszkody, z jakimi mierzą się badacze stosujący podejście postkolonialne w odniesieniu do Rosji, wynikają ze specyfiki tożsamości rosyjskiej, jej historii, kultury, literatury, jak też z ograniczeń nakładanych przez samą teorię postkolonialną, która, przystosowana do badań innych obszarów kulturowo-geograficznych, niejednoznacznie odnosi się do swojego rozszerzenia na państwa Drugiego Świata. Jak dotąd kolonializm rosyjski zbyt rzadko mieścił się w polu widzenia wyznaczanym przez ramy pojęciowe przyjęte w badaniach nad Rosją. Niezbędna wydaje się analiza form pośredniego uczestnictwa pisarzy rosyjskich we władzy imperium, powstrzymujących jego peryferia od przemawiania własnym głosem. Należałoby także określić, jakimi sposobami imperium pochłaniało Innych i jak ukazywało swoje postępowanie z Innymi. Począwszy od końca XVIII wieku aż po obecne stulecie rosyjskie elity intelektualne, w tym także pisarze, wspierały rządzących w opracowywaniu rozwiązań retorycznych dla słabych stron imperium oraz w maskowaniu jego ekspansjonistycznej natury.

Z tego powodu teksty literatury rosyjskiej nie mogą być traktowane jako „niewinne” i „przezrocyste”, lecz uznane za środki i narzędzia służące zdobywaniu i utrzymywaniu imperialnych posiadłości, zgodnie z tezą o powiązaniu nacjonalizmu z piśmiennością. Pisarze rosyjscy na ogół nie kwestionowali konieczności używania bogactw narodu w celu podporządkowania imperium coraz większych terytoriów. Wielu z nich przekonywało czytelników, że całe imperium to Rosja, jak również, że przeznaczeniem narodów wewnątrz imperium było pozostać Rosjanami. W ten sposób dzięki literaturze dokonało się zawłaszczenie retoryczne rozległych nierosyjskich terytoriów. Teksty literatury rosyjskiej stanowią jeden z ważniejszych składników, a jednocześnie wyrazów tożsamości narodowej. O ile badaczy zachodnich od lat zajmuje zagadnienie obecności w literaturze pośredniczących technik władzy, o tyle podobne ujęcia w odniesieniu do literatury rosyjskiej nie są zbyt popularne. Jak się wydaje, rosyjska krytyka literacka intencjonalnie pomija kwestię rosyjskiego ekspansjonizmu, skutkiem czego rozległe obszary podlegające władzy rosyjskiej (bądź radzieckiej) — Syberia, Daleki Wschód, Kaukaz, Azja Środkowa, Europa Środkowo-Wschodnia — nadal pozostają białymi plamami na postkolonialnej mapie świata. Brakuje dyskursu ujawniającego pośredniczącą rolę literatury rosyjskiej w zabezpieczaniu rosyjskich interesów imperialnych. Koncepcje wypracowane przez zachodnich badaczy, analizujących dogłębnie relacje pomiędzy europejskimi mocarstwami kolonialnymi a podbitymi terytoriami dostarczają badaniom piśmiennictwa rosyjskiego modeli i cennych spostrzeżeń, które bezsprzecznie mogłyby stać się punktem wyjścia do dalszych ustaleń.

Odniesienie teorii postkolonialnej do dzieł literatury rosyjskiej winno spowodować stworzenie nowych perspektyw interpretacyjnych oraz ujawnienie niedocenianych bądź z różnych powodów pomijanych dotąd aspektów. Skutkiem tego rodzaju przedsięwzięć będzie opis sposobów i technik, jakimi pisarze rosyjscy wyrażali (i nadal wyrażają) swoje przyzwolenie lub niezgodę na rosyjski imperializm, oraz dyskursów, dzięki którym zawłaszczali retorycznie nierosyjskie ziemie i przypisywali tamtejszym mieszkańcom cechy charakterystyczne odpowiadające ich pozycji w ustanowionym

przez Centrum porządku rzeczy. Rewizji należy poddać forsowany przez licznych pisarzy pogląd, zgodnie z którym Rosja była krajem nieposiadającym naturalnych granic, a jej ekspansja — w tym także kulturalna — spowodowana była koniecznością ochrony i miała zbawienny wpływ cywilizujący. W tego rodzaju ujęciach ukazywano Rosję jako dobroczynną siłę nadającą porządek i tożsamość przedwiecznemu chaosowi. Kwestią konieczną wydaje się przewyciężenie i odkłamanie wizerunku skolonizowanych ludów, zamieszkujących imperium rosyjskie, wytworzonych na potrzeby dominacji kolonialnej. Literatura rosyjska stanowiła bowiem trzon tego rodzaju hegemonii, co przeciwstawia się mitowi estetycznej bezinteresowności pisarzy rosyjskich i świadczy o ich udziale w wysiłku kolonialnym. Rosyjski i radziecki imperializm poniósł klęskę m.in. z tego powodu, że — w odróżnieniu od imperiów zachodnich — zbytnio polegał na sile zbrojnej, miast na atrakcyjnych z punktu widzenia ludów kolonizowanych ideach. Mimo to świadomość imperialna oraz potrzeba imperialnego potwierdzenia nadal jest w Rosji silna. Wśród Rosjan w dalszym ciągu popularnością cieszą się koncepcje historiozoficzne, w których ich ojczyzna zajmuje (lub odzyskuje) nadrzędną pozycję. Kolonializm rosyjski nie jest więc kwestią przeszłości. Analiza współczesnych dzieł literatury rosyjskiej ujawnia aktualne jego przejawy, działania neoimperialne w nowym układzie oligarchii władzy oraz wykorzystywanie dyskursów orientalizujących. Byłe republiki radzieckie, uważane przez Rosjan za „bliską zagranicę”, nawet jeśli uzyskały instytucjonalną niezależność, stają się dziś ofiarami neokolonializmu, uzależnionymi od Rosji politycznie i/lub gospodarczo.

Autorów niniejszego projektu interesuje opis społeczno-politycznego oraz ideologicznego podłoża praktyk imperialnych i imperialnej świadomości. Fundamentem badań postkolonialnych jest bowiem dekolonizowanie myśli oraz demaskacja języka, w tym głębszych struktur świadomości ukrytych w tekstach literackich. Chodzi o dekonstrukcję wielkich, wszechobejmujących i opresyjnych narracji wytworzonych przez imperializm rosyjski, zmierzających do usankcjonowania i powiększania kolonialnej eksploatacji (w tym także dekonstrukcji rosyjskiej tożsamości). Poststruktura-

listyczne podstawy postkolonializmu nadały temu krytycznemu dyskursowi ważny impet rekonstrukcyjnego czytania. Zgodnie ze stanowiskiem Ani Loomby, „wiedza” o nie-Europejczykach (w tym przypadku nie-Rosjanach) była częścią podtrzymywania panowania nad nimi. Rosnąca świadomość nieprawomocności narzucania własnego dyskursu lekceważonemu i demonizowanemu Innemu jest udziałem niewielu współczesnych pisarzy rosyjskich (Władimir Makanin, Ludmiła Pietruszewska, Boris Akunin). Spojrzenie na dzieje Rosji oraz podlegających jej władzy narodów przez pryzmat badań kolonialnych pozwala wiele spraw zobaczyć w nowym świetle. Rozważaniom tym sprzyja uzupełnienie refleksji postkolonialnej refleksją nad postzależnościową specyfiką państw naszego regionu.

Autorzy tekstów zamieszczonych w tomie, którzy w kilku przypadkach wychodzą poza obręb literatury rosyjskojęzycznej, wyrażają nadzieję, że podjęte zagadnienia i tematy przyczynią się do dalszych, bardziej szczegółowych opracowań.

Andrzej Polak

NOTY O AUTORACH

Bartosz Gołąbek — doktor, adiunkt w Katedrze Kultury Słowian Wschodnich Instytutu Filologii Wschodniosłowiańskiej Uniwersytetu Jagiellońskiego. Wykładowca w Zakładzie Komunikacji Międzykulturowej w Państwowej Wyższej Szkole Zawodowej im. Stanisława Pigonia w Krośnie. Autor monografii *Lew Gumilow i Aleksander Dugin. O dwóch obliczach eurazjatyizmu w Rosji po 1991 roku* (Kraków 2012) oraz *Anatomia „Runetu”. Rosyjskojęzyczny Internet jako extra territorium byłego ZSRR* (Krosno 2014). W kręgu jego zainteresowań naukowych znajdują się prądy ideologiczne i zmiany cywilizacyjne w Rosji i byłym ZSRR po 1991 roku, a także kulturowe oddziaływanie nowych mediów obszaru języka rosyjskiego. Aktualnie prowadzi badania nad ideowym dziedzictwem Andrieja Sacharowa.

Joanna Jastrzębska — magister, doktorantka w Zakładzie Antropologii Literatury na Wydziale Filologii Polskiej i Klasycznej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, absolwentka filologii polskiej (UW) oraz nauk politycznych (UAM), pracowała jako lektor na uniwersytetach w Petersburgu. W pracy naukowej zajmuje się obrazami Rosji i Rosjan w literaturze polskiej po 1989 roku. Pracuje nad rozprawą doktorską *Mapy i terytorium. Rosja w najnowszej literaturze polskiej*. Interesuje się antropologią i socjologią literatury, a także komparatystyką. W wolnych chwilach żegluje i podróżuje po Kaukazie.

Bartłomiej Kopczański — magister, asystent w Instytucie Filologii Wschodniosłowiańskiej Uniwersytetu Śląskiego. Autor kilku wystąpień

konferencyjnych oraz artykułów opublikowanych w punktowanych czasopismach i monografiach zbiorowych. Obecnie pracuje nad rozprawą doktorską poświęconą nagrodzie literackiej Jasna Polana. Zainteresowania naukowe obejmują następujące zagadnienia: socjologia literatury, badania postkolonialne, rosyjska myśl filozoficzna.

Izabela Kowalska-Paszt — doktor habilitowany, habilitację w zakresie literaturoznawstwa uzyskała na Uniwersytecie Jagiellońskim w roku 2002, obecnie pracuje w Instytucie Filologii Słowiańskiej na stanowisku profesora nadzwyczajnego Uniwersytetu Szczecińskiego. Jej zainteresowania naukowe koncentrują się wokół problematyki zakazanej literatury radzieckiej, w tym prozy trzeciej fali rosyjskiej (*Proza niefunkcjonalna trzeciej fali emigracji rosyjskiej. Model typologiczny*, 2001), a najnowsze studia i rozprawy dotyczą nieoficjalnej kultury radzieckiej lat 1946–1985. W roku 2016 opublikowała monografię: A. Terc, *Spacer z Puszkinem*, przekład i komentarz filologiczny Izabeli Kowalskiej-Paszt.

Paweł Łaniewski — magister, doktorant w Instytucie Filologii Wschodniosłowiańskiej Uniwersytetu Śląskiego. Interesuje się pograniczem literaturoznawstwa i filozofii, szczególną uwagę zwraca na literackie wykorzystanie założeń poststrukturalizmu. Autor kilku wystąpień konferencyjnych oraz artykułów w czasopismach i monografiach zbiorowych.

Agnieszka Matusiak — doktor habilitowany, slawistka, badaczka literatury rosyjskiej i ukraińskiej, redaktorka naczelna dwóch czasopism naukowych — „Miscellanea Posttotalitariana Wratislaviensia” i „Pomiędzy. Polonistyczno-Ukrainoznawcze Studia Naukowe”. Specjalizuje się w badaniach nad płcią kulturową, tożsamością, kampem, pamięcią i traumą. Jest autorką trzech monografii: *Motyw snu w prozie starszych symbolistów rosyjskich (Fiodor Sołogub)*; *W kręgu secesji ukraińskiej. Wybrane problemy poetyki twórczości pisarzy „Młodej Muzy”*; *Химерний Яцків. Модерністський дискурс у прозі Михайла Яцкова* oraz wielu artykułów naukowych. Kieruje Zakładem Ukrainistyki, Pracownią Interdyscyplinarnych Studiów nad Posttotalitaryzmami oraz Centrum Studiów Postkolonialno-Posttotalitarnych.

Justyna Pisarska — doktor, adiunkt w Katedrze Literatury Rosyjskiej XX i XXI wieku w Instytucie Filologii Wschodniosłowiańskiej Uniwersytetu Jagiellońskiego, członek zespołu redakcyjnego „Przeglądu Rusycystycznego”, autorka monografii *Tłumacz i metoda. O angielskich i polskich przekła-*

dach „Bohatera naszych czasów”, zajmuje się przekładoznawstwem, teorią literatury oraz literaturą rosyjską z perspektywy postkolonialnej.

Andrzej Polak — doktor habilitowany, od roku 2002 adiunkt w Zakładzie Historii Literatury Rosyjskiej Instytutu Filologii Wschodniosłowiańskiej Uniwersytetu Śląskiego. Zajmuje się współczesną prozą rosyjską, szczególnie prozą historyczną i fantastyką. Interesuje się także twórczością rosyjskich postmodernistów i praktykami postkolonialnymi w literaturze rosyjskiej. Jest autorem monografii *Proza historyczna Bułata Okudźawy. Z problemów gatunku i intertekstualności* oraz książki *Grając przeszłością i przyszłością. Rosyjska fantastyka alternatywna i socjologiczna*, a także licznych publikacji w czasopismach i monografiach zbiorowych.

PROJEKT OKŁADKI
Katarzyna Doszła

REDAKCJA I KOREKTA
Anna Tyka

Wydawca:
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice
www.wydawnictwo.us.edu.pl
e-mail: wydawus@us.edu.pl

Wydanie I. Nakład: 70 + 35 egz.
Ark. druk. 12,0. Ark. wyd. 11,0
Papier offset. kl. III, 90 g Cena 20 zł (+ VAT)

Druk i oprawa: Volumina.pl Daniel Krzanowski
ul. Księcia Witolda 7–9, 71-063 Szczecin